DIRIJORUL GEORGE PAVEL ȘI PREZENȚA MUZICIENILOR CLUJENI ÎN BANAT DUPĂ DICTATUL DE LA VIENA

Prof. dr. CONSTANTIN-TUFAN STAN
Școala Gimnazială de Muzică „Filaret Barbu" Lugoj

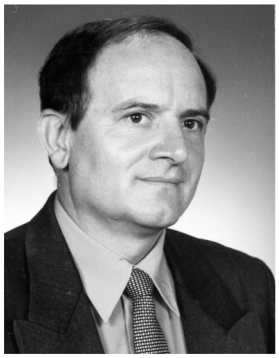

Constantin-Tufan STAN (născut la Bocșa, jud. Caraș-Severin, în 13.02.1957), absolvent al Conservatorului de Muzică „Ciprian Porumbescu" din București, este profesor de pian la Școala Gimnazială de Muzică „Filaret Barbu" din Lugoj. Doctor în muzicologie al Academiei de Muzică „Gheorghe Dima" din Cluj-Napoca (coordonator: prof. univ. dr. Francisc László) și membru al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, a participat la ultimele patru ediții ale Simpozionului Internațional de Muzicologie „George Enescu" din București (2005, 2007, 2009 și 2011), precum și la *Internationales Musikwissenschaftliches Symposium* din München, edițiile din 2006 și 2008. A publicat articole, cronici, recenzii și studii în „Actualitatea muzicală" și „Muzica" (București), „Intermezzo" și „Lucrări de muzicologie" (Cluj-Napoca), „Reflex" (Reșița), „Banat" (Lugoj), „Bocșa culturală" (Bocșa), „Orizont" (Timișoara), „Steaua" (Cluj) ș.a. Volume publicate: *Rapsodia din Belinț*, Editura Marineasa, Timișoara, 2003; *Corul din Chizătău*, ediție îngrijită de Constantin-Tufan Stan, Editura Marineasa, Timișoara, 2004; *Societatea Corală „Lira" din Lugoj*, Editura Marineasa, Timișoara, 2005; *Zeno Vancea. Etape biografice și împliniri muzicale*, Editura Tim, Reșița, 2007; *Laurian Nicorescu. Compozitorul și artistul liric*, Editura Anthropos, Timișoara, 2008; *Titus Olariu. Artistul și epoca sa*, Editura Anthropos, Timișoara, 2008; *Victor Vlad Delamarina și familia sa. Contribuții biografice* (coautor), Editura Eurostampa, Timișoara, 2009; *György Kurtág. Reîntoarcerea la matricea spirituală*, Editura MediaMusica, Cluj-Napoca, 2009; *George Enescu în Banat*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2009; *De la Reuniunea Română de Cântări și Muzică la Corul „Ion Vidu". 1810-2010. 200 de ani de cânt coral românesc la Lugoj*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2010; *Aurel C. Popovici-Racoviță. Preotul-compozitor și profesorul*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2010; *Muzicieni din Banat*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2011; Sabin V. Drăgoi, *Monografia muzicală a comunei Belinț*, ediție anastatică îngrijită de Constantin-Tufan Stan, Editura Eurostampa, Timișoara, 2012. Cetățean de Onoare al comunei Belinț, jud. Timiș, „pentru elaborarea cărților *Rapsodia din Belinț* și *Corul din Chizătău*, prin care a dus faima mișcării corale din comuna noastră în toată țara și peste hotarele ei", și al localității natale, Bocșa, „pentru merite deosebite în creșterea prestigiului și renumelui orașului nostru", Constantin-Tufan Stan a obținut Premiul pentru istoriografie al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România pe anul 2009.

REZUMAT

În lucrare sunt rememorate, prin preluarea și contextualizarea unor informații identificate în presa de epocă timișoreană și lugojeană, câteva secvențe semnificative din perioada dramaticului exil petrecut în Banat, după Dictatul de la Viena, de două instituții exponențiale pentru învățământul artistic și arta lirică clujeană: Academia de Muzică și Artă Dramatică și Opera Română. Reprezentanții celor două instituții au desfășurat, la Timișoara, dar și în alte localități bănățene, sub sumbrul spectru al celei de-a doua conflagrații mondiale, o prodigioasă activitate concertistică, prin care au contribuit la întreținerea unei elevate atmosfere culturale într-un spațiu multicultural și plurilingv, marcat de arabescurile unor evidente inflexiuni de tip baroc. Interferențele cu instituțiile muzicale academice timișorene (Societatea Filarmonică „George Enescu", patronată de Societatea „Amicii Muzicii", și Conservatorul Municipal de Muzică, tutelat profesional și administrativ de Sabin Drăgoi – care, mai târziu, va prelua directoratul instituțiilor clujene) au generat un spirit emulativ, cu spectacole de referință, care au conferit un impuls determinant, prin excepționalul aport al muzicienilor clujeni, diligențelor privind fondarea, în 1946 și 1947, a două instituții fundamentale pentru destinul cultural al metropolei bănățene: Opera de Stat și Filarmonica de Stat „Banatul". O întreagă pleiadă de artiști lirici (Marius Nicolescu, Jean Rânzescu, Augustin Almășan, Maria Stroescu-Evițchi ș.a.), instrumentiști (Ana Voileanu-Nicoară, George Ciolac, Titi Fotino-Negru, Robert Cionca, Sigismund Toduță) și dirijori clujeni (George Pavel, Mircea Popa, Eugen Lazăr, Maximilian Săveanu), cărora li s-au alăturat, în diferite ipostaze și proiecte artistice, confrații lor bănățeni, străluciți absolvenți ai Conservatorului clujean, un așezământ de elită al învățământului artistic românesc (Vasile Ijac – creatorul simfonismului bănățean –, Zeno Vancea – multiplu laureat al Premiului Național de Compoziție „George Enescu" –, Alma Cornea-Ionescu), viitori profesori ai instituției ardelene (Magda Kardos, membră a unui valoros ansamblu cameral timișorean, *Collegium Musicum*, și Max Eisikovits, primul profesor de compoziție al lui György Kurtág) sau dirijori care vor activa pe scenele lirice clujene (lugojeanul Ernő Földvári a avut o prezență eclatantă pe podiumul dirijoral al Operei Maghiare din Cluj), au definit perioada unei inedite „transhumanțe" culturale. Personajul în jurul căruia am brodat desfășurarea pasionantei tribulații a artiștilor clujeni este dirijorul lugojean George Pavel – prim-dirijor al Operei Române din Cluj, începând cu anul 1940, după un stagiu didactic la Academia de Muzică și Artă Dramatică transilvăneană –, o personalitate charismatică, ce, prin complexitatea preocupărilor sale muzicale (dedicate, deopotrivă, compoziției și pedagogiei violonistice, după strălucite studii finalizate în capitala valsului, la *Akademie für Musik und darstellende Kunst*), a augmentat dimensiunea axiologică a periplului artiștilor clujeni.

Cuvinte cheie: George Pavel, Cluj, Academia de Muzică și Artă Dramatică, Opera Română, Dictatul de la Viena, Banat

Într-o epistolă expediată de Zeno Vancea prietenului său Iosif Popescu (vechi și devotat corist al Reuniunii Române de Cântări și Muzică

din Lugoj), în care rememora personalitatea pianistului lugojean Liviu Tempea (1860-1946), prestigios profesor al Conservatorului de Muzică și Artă Dramatică din Cluj, la aproape trei decenii de la dispariția sa (misivă datată 23 V 1972, aflată în Arhiva Muzeului de Istorie și Etnografie din Lugoj), autorul baletului-pantomimă *Priculiciul* își exprima dezolarea privind destinul unor muzicieni după trecerea lor în neființă (comparând istoria muzicii cu un mare cimitir), când inexorabila scurgere a timpului grăbește nedreapta uitare din partea contemporanilor impasibili și a urmașilor ingrați. Aceasta a fost și soarta dirijorului George Pavel, un muzician cu o carieră excepțională, al cărui parcurs artistic poate fi însă cu greu reconstituit astăzi, având doar suportul unor cronici, însemnări și elemente biografice sumare și disparate, risipite în coloanele unor publicații de epocă sau în cuprinsul unor pagini memorialistice.

George Pavel s-a născut în 1888 la Lugoj, unde a absolvit Școala Primară Confesională Ortodoxă, având-l ca învățător pe Ion Vidu, „doinitorul Banatului". Era, potrivit informațiilor de care dispunem (parțiale și neconcludente), nepotul preotului-compozitor și profesorului Aurel Popovici-Racoviță (1879, Racovița, Timiș – 1942, Arad), primul bănățean laureat al Premiului Național de Compoziție „George Enescu", la chiar prima ediție, în 1913. A avut două surori, care au îmbrățișat cariere muzicale (una era violoncelistă, cealaltă, artistă lirică), ambele stabilite, în urma căsătoriei, la Berlin. Schimbându-și domiciliul la București (unde mama sa era profesoară de vioară), a urmat, în paralel, cursurile Liceului „Mihai Viteazul" și cele ale Conservatorului de Muzică și Declamațiune, unde a fost învățăcelul lui Dumitru G. Kiriac (teoria muzicii) și Alfonso Castaldi (armonie), absolvind vioara (cu premiul I) la clasa profesorului Rudolf Malcher, un apreciat maestru, care va activa, mai târziu, în calitate de concertmaestru, la *Wiener Symphonie Orchester*. A obținut licența la *Akademie für Musik und darstellende Kunst* din Viena (ca bursier al Statului Român), secțiile pedagogie-vioară și muzică de cameră, după ce frecventase și cursuri de compoziție cu profesorul Franz Schrecker, urmând apoi și un curs de perfecționare în arta interpretării violonistice cu František Ondříček, ce i-a facilitat obținerea, prin concurs, a postului de prim-violonist la *Wiener Tonkünstler Orchester*. A studiat în paralel și dirijatul, cu Oskar Nedbal, exercitându-și în același timp și una din marile sale pasiuni, muzica de cameră, ca membru în vestitul *Urania Streichquartett*. După Primul Război Mondial a înființat,

în capitala valsului, o orchestră de cameră, cu care a desfășurat o susținută activitate concertistică în numeroase centre culturale europene.

În anul universitar 1923-1924, prin diligenţele lui George Enescu, Alfonso Castaldi (inspector general în învăţământul muzical) şi ale lui Alexandru Zirra (rectorul Conservatorului din Cernăuţi), a fost invitat la Conservatorul de Stat din capitala Bucovinei, ca profesor la clasele de vioară, muzică de cameră şi orchestră, peste doi ani, după retragerea lui Zirra, preluând directoratul instituţiei. La Cernăuţi (a predat vioara şi la Liceul Militar), unde a fost coleg cu Paul Jelescu, Silvia Căpăţână, Alexandru Garabet, Nicolae Papazoglu şi Zorella Petrovici, a înjghebat o orchestră simfonică, apoi, în 1932, după retragerea subvenţiei de stat acordate Conservatorului (care va deveni o instituţie particulară), a fost detaşat, pentru scurt timp, la Bucureşti. Între soliştii cu care a colaborat s-a aflat şi George Enescu, care şi-a exprimat fără rezerve aprecierea pentru arta sa dirijorală, prin câteva rânduri inserate într-un album (neidentificat până în prezent): „George Pavel este un talent născut pentru a dirija". [19, p. 2]

Câteva secvențe din perioada petrecută în compania lui George Enescu în capitala Bucovinei au fost rememorate de Radu T. Constantinescu în paginile sale memorialistice: „Prin decembrie [1930], Enescu venise la Cernăuți să dea două concerte la Musikverein. După primul concert, Hristache Popescu, apreciat de Enescu încă din timpul războiului, când făcuse orchestra simfonică la Iași, Alexandru Garabet, George Pavel și cu mine ne-am dus cu maestrul Enescu la localul lui Geffner, vis-à-vis de sala de concert, unde știam că are grătar bun și vin așijderea. Ne-am instalat într-o odăiță în fund și l-am lăsat pe maestrul Enescu (căruia îi știam obiceiurile după concert) să mănânce în tihnă, iar când s-a îndestulat, s-a întors spre noi, a sorbit din paharul de vin și a zis cu un zâmbet mucalit:

– Cum naiba descoperiți voi asemenea locuri cu așa bunătăți?

La care George Pavel răspunde:

– Maestre dragă, la muzică ne-om pricepe noi cum ne-om pricepe, dar în materia asta nu ne întrece nimeni!

La care vorbe Enescu a râs din toată inima" [18, p. 28].

Cu doi ani înainte de sosirea sa la Timișoara, în 1935, semnatarul unor note informative (iscălit cu pseudonimul Eusebius) inserate în coloanele hebdomadarului timișorean „Fruncea" deplângea soarta ingrată

a lui Pavel, după retragerea subvenției acordate Conservatorului și Filarmonicii din Cernăuți: „Dirijorul Gheorghe Pavel, lugojeanul mult sărbătorit la Viena și Berlin, actualmente își împarte timpul între Conservator și Orchestra Filarmonică din Cernăuți, unde, fără subvenții pompate de pe la Primării, desfășoară activitate dirijorală, violonistică și profesorală nu numai spre fala noastră a bănățenilor, ci spre mândria întregii Românii" [4, p. 3].

La Timișoara a avut o prezență episodică, în calitate de invitat, în toamna anului 1937, la catedra de vioară a Conservatorului Municipal, rămasă vacantă după pensionarea lui Béla Tomm (un muzician care a înnobilat viața culturală timișoreană interbelică prin obstinația și dăruirea cu care a promovat genul cameral), și la cea de orchestră, de unde a demisionat însă în iarna aceluiași an (obținând transferul la Academia de Muzică și Artă Dramatică din Cluj), catedra de orchestră fiind preluată de Vasile Ijac, cooptat în corpul profesoral al Conservatorului timișorean în urma unui concurs, în toamna anului 1936 [5, p.3].

A început fructuoasa colaborare cu Opera Română din Cluj, la pupitrul dirijoral, în stagiunea 1937-1938 (a dirijat doar un concert simfonic), continuată în stagiunea 1938-1939, când a dirijat, de asemenea, un concert simfonic, dar și spectacole în premieră cu operele *Kir Ianulea* de Sabin Drăgoi și *Rigoletto* de Verdi. Detașarea la Academia de Muzică și Artă Dramatică din Cluj și debutul la pupitrul Operei Române au fost consemnate și în media timișoreană, sensibilă la parcursul artistic al dirijorului bănățean: „Distinsul muzician bănățean, profesorul Gheorghe Pavel, care a fost detașat de Ministerul Educațiunii Naționale la Academia de Muzică și Artă Dramatică din Cluj, ca titularul claselor de muzică de cameră și orchestră, a dirijat un concert la Cluj și la Iași și o audițiune școlară cu orchestra Academiei din Cluj, afirmându-se, după cum scriu ziarele din Cluj, ca cel mai destoinic dirijor al Ardealului. În urma grandiosului succes repurtat cu Orchestra Simfonică din Cluj, D-Sa a fost numit dirijor al Operei Române" [6, p. 6]. A fost angajat ca prim-dirijor al instituției lirice clujene începând cu stagiunea 1940-1941, odată cu debutul tristului episod al bejeniei artiștilor ardeleni la Timișoara, după Dictatul de la Viena, unde i-a avut colegi pe Mircea Popa, Leontin Anca, Eugen Lazăr, dr. Maximilian Săveanu și, pentru scurtă vreme, pe Zeno Vancea. În decursul celor nouă stagiuni petrecute la pupitrul dirijoral al Operei Române clujene, în calitate de colaborator sau dirijor titular

(activa, în paralel, și ca profesor de vioară la Conservatorul din Cluj-Timișoara), G. Pavel a dirijat spectacole cu oratoriul *Omul*, de Filaret Barbu, și pantomima *Ivan Turbincă*, de Vasile Ijac (premiere), *Rigoletto*, *Aida*, *Trubadurul*, *La Traviata*, *Faust*, *Tosca*, *Bal mascat*, *Madama Butterfly*, *Martha*, *Lucia de Lammermoor*, *Fidelio*, *Evgheni Oneghin*, *Liliacul*, *Năpasta*, precum și o suită de concerte simfonice, în decursul a șapte stagiuni. (cf. [24])

Într-un concert simfonic dirijat în cursul anului 1942 la pupitrul orchestrei Operei Române din Cluj-Timișoara, pe scena Teatrului Comunal, G. Pavel a confirmat garanția spectacolelor sale de calitate, abordând un repertoriu variat (cu o primă audiție la Timișoara – una dintre simfoniile lui Johann Christian Bach) și promovând câțiva valoroși instrumentiști ai ansamblului clujean: Gr. Hoca, V. Boar, N. Pop și I. Suciu – un excelent grafician, căruia îi datorăm un portret al lui George Enescu, realizat în urma recitalului din 1936, publicat într-unul dintre numerele săptămânalului „Fruncea" –, în *Concertul pentru patru viori* de Ludwig Wilhelm Maurer. După câteva miniaturi care au întregit partea I a concertului (*Gavota* de Fr. Gossec, într-un aranjament realizat, probabil, de G. Pavel, maestru în arta orchestrației, *Basme*, de K. Komzák, și *Dans țărănesc* de C. Dimitrescu), în final, în partea a II-a, au fost interpretate poemul *Vltava* de Smetana (cu o intervenție aplicată a dirijorului, care a oferit publicului câteva explicații privitoare la substratul literar al poemului) și *Uvertura* la opera *Wilhelm Tell* de Rossini. Într-o cronică anonimă [2, p. 2] erau enumerate câteva dintre calitățile care-l impuseseră pe George Pavel ca un maestru desăvârșit al artei dirijorale (în măsură să-l impresioneze, în adolescență – petrecută la Timișoara –, pe Ioan Holender, care și-l va aminti, peste ani, ca pe un mare dirijor, care contribuise alături de ceilalți artiști clujeni la formarea sa ca muzician: „Prezența prof. George Pavel […] este garanția sigură că realizarea muzicală depășește succesul unui spectacol sau concert obișnuit. Acest om, dotat de la natură cu însușiri excepționale în această artă, posedă și o vastă cultură muzicală. Grație acestor calități, el nu bate măsura pentru că e dirijor, el bate măsura pentru că face muzică. Când dirijează, se observă imediat că el trăiește acea pagină muzicală. El nu confundă măsura cu stilul. El cunoaște bine adâncimea lui Beethoven, cum cunoaște tot așa de bine grația și picanteria lui Haydn sau Mozart. Publicul simte magia baghetei, grație fluidului stabilit imediat după primele măsuri, și știe că la pupitru, sau mai bine zis în fruntea orchestrei (pentru că Pavel dirijează totdeauna

la simfonice pe dinafară), stă un mare dirijor" [23, p. 71]). O reacție publicistică în urma concertului a avut și Alma Cornea-Ionescu, care a potențat profilul dirijoral al maestrului lugojean: „Dacă dirijorul Pavel nu e o natură tumultuoasă, în schimb are interpretări de bun gust grație educației sale muzicale. Caracteristica conducerii D-Sale este preciziunea, prin excelență, și o pronunțată vioiciune ritmică. Noi, care cunoaștem bine prestațiunile și multilateralitatea muzicală a dlui Pavel, știm să prețuim două daruri rare ce le aduce D-Sa muzicii românești: hărnicia și priceperea. D-Sa este un muzician serios în înțelesul deplin al cuvântului". [20, p. 4]

Analizând evoluția Academiei clujene în cei câțiva ani scurși de la dramatica „transhumanță" în peisajul cultural timișorean, Alma Cornea-Ionescu realiza, la finele anului 1942, o trecere în revistă a prestației didactice a membrilor corpului profesoral. După câteva aprecieri formulate la adresa catedrelor de canto (Marius Nicolescu, Jean Rânzescu), pian (Ana Voileanu-Nicoară, George Ciolac, Titi Fotino-Negru ș.a.), vioară (Robert Cionca – fratele pianistei Aurelia Cionca – și „hiperactivul George Pavel, apreciatul dirijor, care își împarte timpul și sufletul între Operă, Academie și Liceul Militar"), violoncel (Flor Breviman) și suflători, atenția pianistei și compozitoarei timișorene se focaliza (după câteva considerații apologetice la adresa maeștrilor Marțian Negrea și Augustin Bena – recent pensionat) pe activitatea reprezentanților catedrelor teoretice, subliniind aportul lui Vasile Ijac (strălucit absolvent al Conservatorului clujean, la clasa de compoziție a lui Marțian Negrea) și al profesorului Vulpescu, „care muncesc cu o dezinteresare demnă de toată lauda și rară căldură pentru inițierea tineretului în diferite ramuri ale muzicologiei și pedagogiei muzicale. Primul este compozitor de merit, iar al doilea, dl. Vulpescu, autor al unui tratat elementar de muzică și [al altor] lucrări foarte interesante" [21, p. 2].

În timpul activității dirijorale desfășurate la Timișoara, George Pavel a colaborat și cu Filarmonica „Moldova" din Iași, dirijând câteva spectacole sub cupola Teatrului Național din capitala moldavă: în 26 septembrie 1943 (al 3-lea concert din stagiunea a II-a – 1943-1944; 17 octombrie 1943 (al 6-lea concert al stagiunii); 7 noiembrie 1943 (al 9-lea concert al stagiunii), în care G. Pavel și-a prezentat un lied cu acompaniament orchestral (*Mama*, pe versuri de Reimer, solist: Gogu Simionescu), dirijând, în primă audiție, poemul simfonic *Babacai* de Filaret Barbu; 5 decembrie 1943 (al 13-lea concert al stagiunii); 20 februarie

1944 (cel de-al 22-lea concert al stagiunii), cu prima audiție a *Simfoniei* lui Mircea Popa, opus pentru care tânărul compozitor, originar din Banatul sârbesc, obținuse o onorantă Mențiune I, în 1940, la Premiul „George Enescu". Relevând câteva din calitățile liedului *Mama* („expresia spiritului românesc […] și fina țesătură orchestrală"), prof. Constantin Georgescu, autorul textului inserat în caietul-program al concertului, scria: „Lirism duios, dramatism; și tehnic, o conducere melodică făcând legătura perfectă între poezie și muzică. Simplitatea unită cu bunul-simț, esteticul"[93].

După nefastul episod generat de Dictatul de la Viena, cu momentele dramatice ale transferului instituțiilor clujene la Timișoara, Zeno Vancea, care, după experiența sa didactică târgumureșeană, se alăturase artiștilor clujeni, fiind coleg cu G. Pavel pentru o scurtă perioadă la pupitrul dirijoral al instituției lirice ardelene, va păstra, peste timp, nuanțele unui resentiment (probabil în urma insuccesului său dirijoral), exprimat, mai târziu, în cuprinsul unui interviu, prin câteva aprecieri gratuite, nedrepte, la adresa confratelui său lugojean: „Acest Gheorghe Pavel era de fapt un diletant în materie de dirijat. Cântase până atunci la o cafenea din Viena, unde mai avea și un fel de «cappella» de salon. Când a aflat că Sabin Drăgoi fusese numit director al Operei – și cum îl cunoștea mai de mult – s-a luptat să fie angajat el dirijor, deși nu avea prea multă practică" [25, p. 107-108]. Efemera sa experiență dirijorală (a condus orchestra Operei din Cluj-Timișoara în doar câteva spectacole, între care *Orfeu și Euridice* de Gluck) a fost întreruptă, potrivit propriei sale mărturisiri, în urma unor jocuri de culise inițiate de George Pavel, care „era invidios și se temea să nu am succese mai mari decât el", fiind nevoit, în cele din urmă, să-și prezinte demisia. Palide ecouri ale antipatiei lui Zeno Vancea pentru profilul dirijoral al colegului său, exprimate însă mai nuanțat, sunt regăsite într-o cronică la *Trubadurul*: „Spectacolul de vineri a fost pregătit și condus de dl Gh. Pavel. Indiscutabil, dl Pavel are nerv, sensibilitate, elan, și temperamentului D-Sale genul de operă [îi] este mult mai aproape decât cel simfonic. Nu este un dirijor de mare format, cum în trecut această Operă avea totdeauna câte unul, ca Egisto Tango, Schuller, Dubravsky, De Vecchi, Bobescu etc. Dl Pavel a ajuns târziu și numai după un mare ocol la această Operă, la o vârstă când desăvârșirea personalității de dirijor nu mai este o

[93] Alte repere privind colaborarea cu Filarmonica ieşeană, în Dorel Drăguescu, *De vorbă cu Gh. Pavel, dirijor la Opera Română, despre concertele simfonice de la Iaşi*, [22]).

chestiune așa de simplă, mai ales că până a ajunge aici, ca profesor la Cernăuți, nu a putut avea o activitate prea intensă de dirijor. […] Or dl Pavel înțelege să acorde orchestrei un rol egal cu cel al elementului vocal, ceea ce constituie o greșeală de stil, chiar și în cazurile când orchestra intonează simultan cu cântăreții aceeași melodie. […] Nu tăgăduim că aceste momente de dramatism, când orchestra își avea acest rol al ei, au fost bine realizate de dl Pavel." [27, p. 46]

A continuat să colaboreze cu Filarmonica „Moldova" din Iași, aflată în refugiu în comuna Făget, lângă Lugoj, alături de alte importante instituții de învățământ și cultură ieșene, Academia Regală de Muzică și Artă Dramatică, Academia de Bele-Arte și Colegiul Național (în urma ordinului de evacuare emis în 10 martie 1944, pus în aplicare începând cu data de 21 martie [26], orchestra moldoveană fiind evacuată la Făget câteva zile mai târziu, în 25 martie, după un ultim concert simfonic susținut, la Iași, în 19 martie 1944 (cel de-al 26-lea din stagiunea curentă). Și o parte din membrii corpului profesoral al Conservatorului din Cernăuți, între care se va detașa numele lui Liviu Rusu, se vor stabili, provizoriu, la Timișoara. Pentru că nu toți orchestranții luaseră drumul bejeniei la Făget, orchestra fusese completată cu instrumentiști locali. Instituția era condusă de Radu T. Constantinescu, deoarece Mircea Bârsan, cel numit în postul de director, nu sosise în târgușorul bănățean. Stagiunea făgețeană (continuarea celei de-a II-a stagiuni curente a Filarmonicii) a debutat cu concertul simfonic din 23 aprilie 1944, în sala „Dacia" din Făget, sub bagheta lui Antonin Ciolan, cu un repertoriu alcătuit din *Uvertura* la opera *Oberon* de Weber, *Simfonia a VII-a* de Beethoven și *Poema Română* de George Enescu. Cel de-al 35-lea concert al celei de-a II-a stagiuni (18 iunie 1944) l-a avut ca protagonist, la pupitrul dirijoral, pe George Pavel, care și-a prezentat o compoziție proprie (*Divertisment bănățean*), oferind publicului făgețean, între altele, *Hora staccato* de Grigoraș Dinicu și o variantă orchestrală a celor două dansuri pentru pian de Sabin Drăgoi, *Hodoroaga* și *Zdrângănita*. Stagiunea a III-a (1944-1945) a fost deschisă cu concertul din 26 august 1944, sub bagheta lui George Pavel (*Simfonia a III-a, „Eroica"*, de Beethoven, *Poema Română* de Enescu și *Uvertura* la opera *Tannhäuser* de R. Wagner).

Dirijorul lugojean, o personalitate complexă, s-a dedicat și compoziției, câteva pagini din creația sa fiind oferite publicului timișorean de artiștii clujeni. Cu prilejul unui recital de balet (protagonistă: Adelina Stegărescu) și canto (la care și-a dat concursul și mezzosoprana

Maria Stroescu-Evițchi) susținut pe scena Palatului Cultural (31 ianuarie 1943), tenorul Augustin Almășan a interpretat una din miniaturile vocale ale lui Pavel, liedul *De ce?*, acompaniat de Margot Alexandrescu [3, p. 2]. Un *Tatăl nostru* a fost oferit credincioșilor cu prilejul concertului religios al Coralei Banatului, dirijate de Sava Golumba, susținut în incinta noii Catedrale Ortodoxe, în 14 aprilie 1946[94].

La începutul lunii martie 1946 a avut loc concertul inaugural al ansamblului cameral *Collegium Musicum* (așa-numita Asociație pentru Cultivarea Muzicii de Cameră, fondată de Liviu Rusu), aflat sub egida Societății Filarmonice „George Enescu", cu concursul pianistei Ana Voileanu-Nicoară (pagini din *Das Wohltemperierte Klavier*), al violoncelistului Al. Boroș, al sopranei Silvia Secoșan-Humiță, al violonistului Ioan Suciu și al pianistului lugojean Ernest Földvári, sub bagheta lui Titus Tarnavski [10, p. 4]. Treptata și implacabila comunizare a societății românești, sub presiunea trupelor sovietice, și crearea unor instituții aservite politic nu puteau estompa suita manifestărilor muzicale – care, chiar dacă erau organizate de instituții-paravan (Apărarea Patriotică, ARLUS), uneori în acordurile generice ale *Imnului Sovietic* ce erau alăturate, într-o manieră grotescă, armoniilor *Imnului Regal Român* – se derulau în ritm susținut pe scenele de concert timișorene. După medalionul componistic Max Eisikovits, din 9 martie 1946, organizat de Comitetul Democrat Evreiesc, cu concursul unor prestigioși muzicieni (L. Oesterreicher – *Rapsodie evreiască* pentru vioară, Magda Kardos, Viorica Kállai-Markovitsné – lieduri pe versuri de József Attila și Ady Endre, Auguszta Herskovits – *Sonatina pentru pian* în stil francez, Al. Boroș – *Elegie pe teme evreiești* pentru violoncel și E. Földvári – *Suita „Transilvania"* pentru pian), în prezentarea lui C. Givulescu [11], și așa-numitul concert al Apărării Patriotice, din iunie 1946, în care își aducea contribuția, ca acompaniator, și „talentatul pianist Gheorghe Kurtág", corifeul de azi al muzicii de avangardă [12], melomanii timișoreni s-au putut conecta și la rezonanțele muzicii de jazz (gen pe care marele Enescu îl privea cu atâta reticență!), într-un concert la care și-a dat concursul și fiica lui George Pavel, Ileana (*Rhapsody in Blue* de Gershwin), „un talent multilateral, care a cântat cu temperament refrenurile pieselor de

[94] Vezi: „Banatul", Timişoara, 16 aprilie 1946, p. 5, cf. [11], şi „Voinţa bănăţeană", Timişoara, I, seria a II-a, 36, 1946.

jazz" [13]. Ileana Pavel își etalase și talentul vocal, într-un concert susținut în urbea natală a părintelui său, la Lugoj, în 22 februarie 1944, pe scena teatrului „Traian Grozăvescu", împreună cu tenorul Octavian Hrabal (de obârșie lugojeană), cu acompaniamentul lui Sigismund Toduță, de la Opera Română din Cluj-Timișoara [16, p. 2].

După emiterea decretelor care au statuat fondarea, la Timișoara, a Operei (1946) și a Filarmonicii (1947) – în metropola bănățeană exista, în acel moment, o singură orchestră, care cânta, alternativ, sub auspiciile celor două instituții –, George Pavel s-a implicat intens în viața artistică locală, ca membru în *Collegium Musicum* (care, în urma reorganizării, după un an de activitate, va concerta sub egida Conservatorului de Muzică timișorean), alături de pianistul și dirijorul lugojean (Ernő) Ernest Földvári (corepetitor – din anul 1949 –, apoi, anul următor, dirijor al orchestrei Operei Maghiare din Cluj, până în 1958, când a emigrat în Elveția, unde va activa sub numele de Ernest Paldi), Liviu Rusu (director) și Magda Kardos, viitoare profesoară și șefă a catedrei de pian la Conservatorul de Muzică din Cluj [14, p. 4].

În 27 aprilie 1947, cu câteva luni înainte de a se stinge din viață (după stagii concertistice debordante, în decursul unei îndelungate cariere dirijorale, cu spectacole de succes în Germania, Polonia, Iugoslavia, Cehoslovacia și Austria), G. Pavel (numit prim-dirijor al nou înființatei Filarmonici „Banatul" din Timișoara) a dirijat, pe scena Teatrului Comunal, concertul festiv dedicat inaugurării instituției bănățene, un spectacol simbolic, de mică amploare – *Dans* și *Cântec* din *Divertisment rustic* de Sabin Drăgoi, *8 Cântece rusești* de Liadov, și *Uvertura* la opera *Maeștrii cântăreți din Nürnberg* de Richard Wagner –, deoarece în seara aceleiași zile urma să aibă loc, pe aceeași scenă, spectacolul cu *Aida*, care marca inaugurarea instituției lirice timișorene, în prezența stafului politic de la București, în frunte cu dr. Petru Groza. Concertul de la sfârșitul lunii mai 1947 s-a constituit în cântecul său de lebădă. A dirijat, cu prilejul ultimei sale apariții în fruntea Orchestrei Filarmonicii de Stat „Banatul", opusuri de Johann Strauss, Sabin Drăgoi (*Două dansuri populare*, într-o proprie variantă orchestrală) și Siegfried Ochs, prezentând programul, potrivit mai vechilor sale uzanțe. Observația concluzivă a cronicarului exprima plastic câteva din calitățile care defineau personalitatea lui G. Pavel: „A pregătit orchestra cu multă îngrijire și a condus tot programul cu mult elan" [17, p. 801]. Membrii Filarmonicii și ai

Operei timișorene îi vor aduce un ultim omagiu, cu puțin timp înainte de trecerea sa la Domnul, în urma unei boli incurabile, la sfârșitul lunii iulie, printr-un concert susținut în beneficiul său, organizat sub egida Sindicatului Artiștilor (*Rapsodia bănățeană* de G. Pavel și *Simfonia a IV-a* de L. van Beethoven, sub bagheta prof. Brunaru) [15, p. 4]. După o strălucită carieră didactică, violonistică și dirijorală, națională și internațională, muzicianul lugojean nu a mai ajuns să culeagă roadele târzii ale muncii sale de-o viață, în fruntea simfonicului timișorean, în Banatul său natal, stingându-se din viață în vara anului 1947.

George Pavel s-a implicat plenar și în activitatea altor instituții, în calitate de membru activ (Fundațiile Regale „Principele Carol" și Institutul Pedagogic din Viena) sau prin funcțiile onorifice pe care le-a deținut: vicepreședinte al Asociației Pedagogilor și președinte de onoare al Sindicatului Artiștilor din România. A fost unul din cei mai complecși și rafinați muzicieni bănățeni – dirijor, violonist, profesor, compozitor, orchestrator –, cu o activitate prodigioasă pe importante scene de concert europene. Probabil că doar exagerata sa modestie a determinat inexplicabila absență a unor informații detaliate privind parcursul său biografic și cel al carierei sale artistice, elemente preluate, în general, din surse secundare, disparate și, de multe ori, contradictorii. Evoluția sa pe scena Operei clujene, apoi pe podiumurile de concert timișorene, dar și ieșene, în perioada refugiului instituțiilor muzicale clujene, după Dictatul de la Viena, a consacrat prestigiul și valoarea unei generații de aur a artei lirice și instrumentale din metropola ardeleană, impunând și certa sa artă dirijorală, apreciată în epocă, exercitată și împlinită, de-a lungul timpului, și pe importante scene de concert europene.

BIBLIOGRAFIE

[1] *** „Dacia", Timișoara, IV, 45, 1942, p. 2

[2] *** *Concertul simfonic dirijat de maestrul profesor George Pavel*, în „Dacia", Timișoara, IV, 45, 1942, p. 2

[3] *** *Recital de balet și canto*, „Dacia", Timișoara, V, 25, 1943, p. 2

[4] *** „Fruncea" II, 18, 1935, p. 3

[5] *** „Fruncea", Timișoara, IV, 39,1937, p. 3

[6] *** „Fruncea", Timișoara, V, 1938, p. 3

[7] *** „Fruncea", Timișoara, VI, 1939, p. 32

[8] *** *Al doilea concert simfonic dirijat de Gheorghe Pavel*, „Fruncea", Timișoara, IX, 6, 1942, p. 4

[9] *** „Luptătorul bănățean”, Timișoara, III, 436, 1946, p. 4
[10] *** „Luptătorul bănățean”, Timișoara, III, 444, 1946, *Primul concert dat de Collegium Musicum din Timișoara*, p. 4
[11] *** „Luptătorul bănățean”, Timișoara, III, 447, 451, 1946, p. 4
[12] *** „Luptătorul bănățean”, Timișoara, III, 529, 1946, p. 4
[13] *** „Luptătorul bănățean”, Timișoara, III, 617, 1946, p. 4
[14] *** „Luptătorul bănățean”, Timișoara, IV, 775, 1947, p. 4
[15] *** „Luptătorul bănățean”, Timișoara, IV, 848, 1947, p. 4
[16] *** „Răsunetul”, Lugoj, XXIII, 7, 1944, 5, și XXIII, 10, 1944, p. 2.
[17] ARDELEANU, **Ion,** *Concertul popular al Filarmonicii de Stat „Banatul”*, în „Luptătorul bănățean”, Timișoara, IV, p. 801
[18] CONSTANTINESCU, Radu T., *Temă cu variațiuni. Memoriile unui muzician*, Editura Junimea, Iași, 1986
[19] CORNEA-IONESCU, Alma, *Un mare succes în străinătate. Bănățeanul Gheorghe Pavel în fruntea Simfonicului din Zagreb*, în „Fruncea”, Timișoara, IV, 1937, p. 32
[20] CORNEA-IONESCU, Alma, *Al doilea concert simfonic dirijat de Gheorghe Pavel*, „Fruncea”, Timișoara, IX, 6, 1942, p. 4
[21] CORNEA-IONESCU, Alma, *O instituție în plin progres. Academia de Muzică și Artă Dramatică din Cluj-Timișoara*, „Dacia”, Timișoara, IV, 58, 1942, p. 2
[22] DRĂGUESCU, Dorel, *De vorbă cu Gh. Pavel, dirijor la Opera Română, despre concertele simfonice de la Iași*, în „Dacia”, Timișoara, V, 1943, p. 47
[23] HOLENDER, Ioan, *De la Timișoara la Viena*, Editura Cuvântul, București, 2005
[24] OLARIU, Caius *Date statistice privind activitatea Operei Române de Stat din Cluj timp de 35 stagiuni. 1919-1954 (13 septembrie 1919 – 31 august 1954)*, dactilogramă, ORC, 24.007/1, Cluj, [1954]
[25] POPOVICI, Martha, *Convorbiri cu Zeno Vancea*, Editura Muzicală, București, 1985
[26] STAN, Constantin-Tufan, *Titus Olariu. Artistul și epoca sa*, Editura Anthropos, 2008, Timișoara
[27] VANCEA, Zeno, *Cronica*, „Vestul”, Timișoara, XIV, 3.126, 1944